

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.2.2>

801.73 Кремер Х.

801.73 Шлајермахер Ф.

14 Платон

Кремерова критика Шлајермахерове херменеутике (Случај Платон)

Горан Ж. Ружић*

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за филозофију

 <https://orcid.org/0009-0002-5799-4918>

Кључне речи:

херменеутика,
критика,
Платон,
незаписано учење

Апстракт

Кремерова реконструкција Платоновог посредног предања познатог под називом *незаписано учење* (*agrapha dogmata*) истовремено је и критика Шлајермахеровог херменеутичког начела *sola scriptura* (спис се самим собом тумачи). Овај херменеутички поступак Шлајермахер је применио не само на тумачење Светог писма Старог и Новог завета, већ и на Платонове дијалоге које је целокупно превео на немачки језик. Завршни пасуси Платоновог дијалога *Федар* и делови *VII Писма* послужили су Шлајермахеру не само за разграничавање записаног и незаписаног говора, већ и за потврду сопствене претпоставке о уметничком карактеру Платонове дијалогске форме (филозофска уметност). Давање примата записаном говору над усменим предањем постаје мета Кремерове разорне критике *шлајермахеризма*. (примљено: 1. септембра 2023; прихваћено: 18. октобра 2023)

Уколико прихватимо прелиминарно одређење херменеутике као методе разумевања, тумачења и излагања прочитаног текста, очекивано је и питање односа разумевања као креативног акта читаоца и одређеног текста.¹ Један од разлога настанка и Шлајермахерове (Schleiermacher) херменеутике је потреба за утврђивањем аутентичности архајских списа, посебно оних у којим преовлађује алегоријски, метафорички и вишесмислени начин говора (изражавања). Тим старим списима припада и Свето писмо Старог и Новог завета, и управо на тексту овог предања Шлајермахер настоји да утемељи иманентни принцип тумачења под називом *sola scriptura* (сам спис се самим собом тумачи). Може се рећи да је, бар у Шлајермахеровом случају, и сама херменеутика настала уз тумачење Светог писма зато што је и сам медијум писма (записаног текста) повезан са природом језика. Будући да је и сам не само превео Платонове дијалоге у пет томова, него их и тумачио, поставља се питање оправданости, адекватности и успешности преношења херменеутичког поступка *sola scriptura* са Светог писма на Платонове дијалоге. Ово је кључно питање и проблем којим ћемо се бавити у раду. Међутим, поред дијалога, постоји и Платоново паралелно учење познато у литератури као *незаписано учење (agrapha dogmata)*, а то су заправо Платонова предавања у Академији (Krämer, 1997: 331–379).² Звучи чудно, али незаписано учење је у ствари записано преко посредне предаје (доксографске традиције, Аристотелових списа, атинских хронологија, итд.), не у целости, али у највећем делу.

У кратком есеју под називом *О различитим методима превођења* (Šlajertmaher, 2003: 19) Шлајермахер се залагао за дословно превођење и бранио је тезу да је Платонова целокупна филозофија садржана у дијалозима у којима дијалогска форма излагања срасла са садржином. Ако овоме додамо романтичарску тезу о *бесконечној отворености интерпретативног поступка*, добијамо слику Платонове филозофије која не оставља много простора за усмено предање (Деретић, 2010: 20). Најважније питање за разумевање Платонове филозофске позиције је управо оно које је сам Платон постигао у завршним поглављима дијалога *Федар*, а то је проблем односа записане речи (писма) и усменог говора (усмености) (Platon, 1970)³. Овај проблем огледа се и у томе што су Шлајермахер и Кремер (Krämer) артикулисали Платонове речи на различит и међусобно супротстављен начин, те је самим тим њихов однос према незаписаном учењу другачији. Оно што је више него очигледно је Платонова критика писма. Погледајмо само једну реченицу:

Дакле, онај ко мисли да је у писменом бележењу оставио неко учење о вештини, па и онај ко га је прихвата као да ће из писмених знакова произаћи нешто

-
- 1 Однос тумача и текста, међусобна зависност разумевања и саморазумевања, може се посматрати као могућност заснивања заједничке појмовне структуре.
 - 2 На крају монографије *Платоново утемељење метафизике* налази се и *Testimonia platonica* у којој је наведено на десетине сведочанстава о незаписаном учењу, не само доксографских, већ и Аристотелових навода и Платонових самосведочанстава и алузија.
 - 3 Реч је о тексту у *Федру* од 274а–278б.

јасно и поуздано, тај је пун недотупавности и заиста не разумева Амоново пророштво, мислећи да писмене речи имају још неки други смисао него тај да онога који не зна подсети на оно о чему су писане. (Platon, 1970: 275d)

На страну то што неко ко је написао дијалоге за вечност бива овако критичан према писму – важнија је квалификација коју можемо да изведемо из наведеног цитата, а то је да је (најближе речено) писмени подсетник неадекватна форма филозофског саопштења. Записана реч је опонашање (одраз, имитација) изговорене речи, а какав је онтолошки статус *мимезиса*, могли смо да видимо у првом делу десете књиге *Државе*, где је подражавање одређено с обзиром на степен своје удаљености од истине (Platon, 2013: 595c–599b). Платонова карактеризација писма и уметности даје Кремеру за право када наводи да Шлајермахерова теорија (Платонове) дијалогске форме унутар списатељске делатности може имати своје важење у оквиру дијалектичке усмености, а не сама по себи (Krämer, 1997: 7). Као прилог примату усмености у оквиру за књижевно-уметничку дијалогску форму, подсетићемо да у *VII Писму* сам Платон сведочи за самога себе да не постоји нити један спис (дијалог) који садржи његову аутентичну мисао (Платон, 2003: 341c). То значи да Платонове дијалози не садрже његову истинску филозофију, јер Платон „истинским филозофом одређује онога тко посједује вредније ствари него што су оне које је и сам написао, и доследно томе, и садржајно оставља литерални дијалог иза себе“ (Krämer, 1997: 9). Реконструкција Платонових предавања у Академији била је неопходна, а највеће заслуге за тај мукотрпни подухват имао је немачки филозоф Ханс Кремер. Независно од контрааргументата који се могу упутити *незаписаном учењу*, треба му одати признање на пионирском послу не само реконструкције већ и ревизије целокупне Платонове филозофије у њеном систематском облику.

Један од разлога за суздржаност писца у свом тексту је бојазан да неприпремљени читаоци неће разумети на прави начин његов *logos*, па му је потребно (*logosu*) припомоћи да би се успоставила релација записаног и незаписаног говора. Између овог двога постоји диференца, али и систематска повезаност. Она се првенствено састоји у онтолошкој надградњи теорије идеја и то преко теорије начела (принципа) која су утемељујући и за сам свет идеја. Према Кремеровом уверењу, Шлајермахер ту повезаност није могао да сагледа, будући да је фаворизовао тезу о затворености (аутаркичности) уметничке форме Платонових дијалога (Krämer, 1997: 18). Самим тим су посредно предање и индиректна сведочанства неоправдано маргинализована. Захтев протестантских теолога за тумачењем дословног смисла (*sola scriptura sui ipsius interpretes*; спис из самог себе се разумева самим собом) онемогућио је алтернативне облике тумачења Платонових списа, чиме је неутрализован резултат новоплатонистичких интерпретација Платона које се већим делом заснивају на посредном, индиректном сведочанству као једнако важном као што су то и списи (Радовановић, 2020: 67). Ако на прави начин разумемо Платоново

уверење да треба као филозоф да пружи *нешто више* од теорије идеја, јасно је да је реч о заснивању теорије начела, али не у дијалозима него на езотеријским предавањима у Академији. С једне стране, реч је о реафирмацији важног дела пресократовске онтологије који се односи на утврђивање узрока, елемената и начела свега постојећег, а са друге Платон говори о *хипостазама Једног* (као начела, *archai*), што представља потпуно другачији поглед на функцију Једног (*to hen*). У оквирима парменидовске онтологије не може се говорити ни о каквим хипостазама (различитим начинима приказивања) Једног, зато што је према њему примењен онтолошко-логички *principium identitatis indiscernibilium* (принцип или начело онога што се не може разликовати). Не треба да нас збуњују дијалектичко-еристичка разматрања Једног из дијалога *Парменид* која су потпуно другачијег карактера, као и пресократска разматрања Једног по пореклу. Кремер сматра да је Шлајермахер у заблуди када сматра да је карактер Платонове филозофије протретички (убеђивање или наговор за филозофским истраживањем), те стога ту и нема места за езотеријским незаписаним учењем (Krämer, 1997: 28).

Централно питање овог рада је Кремерово истраживање филозофске структуре Платонове теорије начела које припада индиректним сведочанствима (посредно предаји). То је истовремено и најтежи задатак и јасна критика Шлајермахеровог маргинализовања и оспоравања незаписаног учења. Једно је бити објективни истраживач новоплатоничарске и перипатетичарске традиције, а нешто друго *прилагођавати* Платонове списе свом систему романтичарског идеализма, односно филозофији идентитета (идеалног реалног) инспириране Шелингом (Schelling) трансценденталном филозофијом.⁴ Управо је Шлајермахер покушао да објасни уметничку форму Платонових дијалога полазећи од претпоставки и премиса филозофије идентитета у којој се уметничка форма (уметност) показује као органон и објективно сведочанство филозофске форме (филозофије). Другим речима, ради се о објективизацији интелектуалног, разумског (филозофског) опажаја у естетички (уметнички) опажај⁵. Кремер не спори да је нововековна слика Платона (полуфилозоф, полуметник) условљена Шлајермахеровим увођењем категоријалног оквира и основних појмова тако што је на основу аутаркичности списа заправо развио теорију поетског и уметничког дијалога (Krämer, 1997: 115). Није спорно да у дијалозима има више од елемената поетског, али то не чини Платона већим уметником, а мањим филозофом, напротив: индиректна сведочанства показују систематски лик Платонове филозофије као саставни део целокупног опуса

4 Овим подсећамо на Шелингово чувено дело из 1800. године под називом *Систем трансценденталног идеализма* (Śeling, 2022) у коме се говори не само о апсолутном идентитету идеалног и реалног, већ и о темељу света који чини равнодушност (индиференција) мишљења и бивствовања коју треба посредно довести до опажаја. Шлајермахеров неоплатонизам почива на овим идејама.

5 На основу првог дела X књиге *Државе* можемо закључити да уметничко дело има нижи онтолошки статус у односу на занатско (нпр.: направљена столица – насликана столица) на нивоу учествовања у идејама. У тој хијерархизацији, редослед би био следећи: идеје – занатска производња – уметничко дело према поступку апстраховања (издвајамо) полазећи од онога што је онтолошки прво а сазнајно последње.

у коме нема апсолутизације књижевног дела на рачун филозофског (Krämer, 1997: 119). Ове последње речи је могуће доказати ако и дијалоге и посредну предају посматрамо у светлу теорије начела (почела, принципа). Однос између непосредног предања (дијалога) и индиректног сведочанства је такав да списи пружају критеријуме за разумевање посредног предања. У садржинском смислу, тематика дијалога је много богатија од незаписаног учења и ово потоње као да има функцију надградње онтолошког статуса идеја (*idea, eidos*). Такође, постоји и суптилна разлика између незаписаног учења и посредног предања које је шире по обиму јер укључује и проблематику из дијалога. Тако би теорија начела била ужи контекст незаписаног учења и бавила би се анализом само два начела и њима припадајућих ентитета: Једно и неодређена двојина (*hen kai aoristas dyas*). Уместо израза неодређена двојина, без штете по разумевање текста можемо користити и термин *мноштво (polla)*, јер су ови појмови конвертибилни.

Пратећи VI, VII I и први део X књиге *Државе* може се видети да су идеје (*eide*) у односу на бивствујуће (ствари) видљивог (*phainomena*, самопоказујуће, присуствујуће) и невидљивог (математички ентитети) света заправо њихова начела, узроци и елементи. Аналогно томе, начела из незаписаног учења (Једно и неодређена двојина) су начела идеја, са тим што се идеја Добра из дијалога може разумети као функционални аспект Једног. Кремер сматра да теорија начела служи крајњем утемељењу које превазилази теорију идеја да би тиме сам Платон осигурао виши степен јединствености сопствене филозофије (Krämer, 1997: 123). Школским језиком речено, Платон није мониста, већ полази од дуализма Једног и мноштва зато што сматра да би полагање из само једног начела водило парадоксима самоумножавања првобитног Једног. Кремер инсистира да мноштво (неодређена двојина) као контрадикторно Не-Једно бива „као неодређен и неограничен – отуда и као инфинитезимално дјелјив-принцип и супстрат свега мноштвеног (*apeiron plethos*)“ (Krämer, 1997: 124). Контрадикција два супротстављена начела (Једно-Не-Једно) није пренесена на *неодређену двојину* већ је она унутар себе контрарна као континуум у бесконачно велико и континуум у бесконачно мало (>1 , <1). Дефиниције бесконачно великог и бесконачно малог су једноставне: бесконачно велико је оно што не може бити веће или оно што се не може направити већим, а бесконачно мало оно што се не може начинити мањим.⁶ Односи међу начелима се успостављају тако да на страни Једног имамо исто, слично и једнако, а на страни мноштва друго, различито и неједнако. Ова одређена претходе бивствујућим (стварима), а логичка начела непротивречности и искључења трећег се конституишу. Тек се кооперацијом два начела конституише структура целокупног бивствовања где једно фигурира као принцип одређености у смислу да је нешто ништа – ништа уколико није неко шта. Сама начела не могу се одредити као нека бивствујућа већ као елементи (*stoiheia*) свега бивствујућег, као пред-бивствујуће, али не у

6 Зачетак инфинитезимала може се препознати нпр. у Архимедовом аксиому у коме се каже да се две величине могу упоређивати утолико што се извесним коначним умношком мање (величине) може досегнути или превазићи већа.

темпоралном смислу већ у смислу логичког претхођења (Krämer, 1997: 126). Сви парови супротстављености, нпр: слично – неслично, једнако – неједнако, исто – различито, кретање – мировање, парно – непарно итд., бивају редуковани на супротност два начела (Једно – мноштво). Тако, рецимо, исто и слично представљају врсту Једног, док друго и различито јесу врсте мноштва. Реч је заправо о двострукој редукацији: елементаризујући тип редукације, руководећи се парадигмом математике, своди све што јесте на најједноставније елементе; други тип редукације Кремер назива генерализујућим и он се поступком апстраховања уздиже од појединачног до најопштијег (Krämer, 1997: 130). Начело Једно (*to hen*) никако не треба доводити у везу са аритметичком јединицом (бројем један) па из тога извлачити закључак да је Платонова теорија начела из незаписаног учења тобоже *математичке природе*. Платон говори о „*hen kai aoristas dyas*“ а не о „*tonas kai aoristas dyas*“. Платонова редукација је узлазног карактера према поретку сазнања и деривативна према поретку бивствовања, тј. силазна. Другачије речено, у сазнању се полази од феномена и долази до начела, док је у поретку бивствовања обрнуто (Krämer, 1997: 132). Поједине области бивствовања, као нпр. суштина, род, природа, одређене су посебним начелима: монаде за бројеве, тачка, или, како платоничари говоре, недељиви правац за све облике кретања, и темпорална (временска) јединица тренутка (*nun, 'сада'*) за време (Krämer, 1997: 134). Сва ова посебна (специјална) начела „овисе и о пра-Једности и међусобно, и то у тачним математичким пропорционалним односима (*logoi, analogiai*), према онтолошки схваћеном дијељењу и збрајању (*aphairesis-prosthesis*), према односу ранијег и каснијег (*proteron-histeron*) и по односу неукиности“ (Krämer, 1997: 135). Занимљиво је да Кремер сматра да је Платон третирао аритметичку јединицу као тачку без екстензије, али, супротно томе, тачка (недељиви правац) је јединица са екстензијом, а то се противи Еуклидовој дефиницији тачке која нема величину, али и важењу тзв. Зеноновог аксиома у коме се тврди да, ако тачка има екстензију, онда она мора моћи бити подложна бесконачној деоби (дељењу *in infinitum*).

Сматрамо оправданим да на овом месту разјаснимо један детаљ. Платонова теорија начела, и њој саприпадна онтологизација целокупног бивствовања незаписаног учења, предавала се у Академији под називом *О Добру (Peri t' agathou)*. Добро је одређено као функционални аспект Једног, а његово противначело не би било мноштво већ напросто – зло. На тај начин Платон је покушао да реши сократовско питање о врлини људске душе. Тако синтетички проширена онтолошка концепција је постављање једног као начела бивствовања, сазнања и вредности. Ближе дефинисано, једно је мера, граница и норма. Скуп ових значења Кремер назива функционалном мултиваленцијом. Мера као мерни однос је ограничавајући и дефинишући принцип, а не онај који води бесконачном регресу, као нпр. онај из аргумента *трећи човек*. Геометријским примером илустровано: тачка је граница две линије које се секу, линија је граница две површине које се континуално додирују, а површина је граница тродимензионалног тела.

Кремер замера Шлајермахеру да је превидео херменеутичку улогу Платонове *Државе*, која је у суштинској вези са незаписаним учењем (унутаракадемијским предавањима). Идеју *Добра из Државе* не треба разумети ни нормативно-етички и у ширем смислу антрополошки, већ пре метафизички (онтолошки) и универзално. Када то не би било тако, тешко да бисмо разумели нпр. телеолошку поставку о тежњи идеја ка Једном (Добром), односно о генерисању идеја преко идеалних бројева (Krämer, 1997: 156). Теорија начела се у *Држави* не може видети чак ни у прикривеном облику, али је зато теорија идеја у првом делу X књиге (без мита о Еру) доживела своје потпуно утемељење. Сетимо се само примера занатлије столара који правећи (производећи, *technai*) сто „држи у оку“ идеју (облик) стола која овде представља узор или парадигму за његову делатност. Насликани сто сликара је у овој хијерархизацији тек на трећем месту према степену учествовања (*methesis*) у идејама (Идеја стола Демијурга – направљени сто столара – насликани сто сликара).

За разлику од дијалога, *Држава*, где под идејом Добра – фигурира начело Једног, у дијалогу *Парменид* се од прве до треће хипостазе доказује нужност мноштва, а од пете до осме хипостазе се, насупрот томе, апагошки доказује нужност Једног, односно полази се од претпоставке да Једно – није, а мноштво – јесте (Krämer, 1997: 169). Кремер сматра да се Платон и у дијалогу *Парменид* држи рестриктивних самоисказа из дијалога *Федар* (278C/D), према коме он сам (Платон) има да понуди много *вредније ствари* него што су оне записане, а то значи да теорија начела остаје резервисана за усмена предавања.

Платоново незаписано учење са теоријом начела као његовим најважнијим делом представља предлог решења пресократовске онтологије о питању односа једног и мноштва. У случају Елејаца, својим дуализмом начела Платон је деструисао монизам бивствовања и тиме осталим пресократицима показао другачије могућности конституисања онтолошких начела из *arche-a* (праизвора). Као што учење о идејама претпоставља елејску доктрину, теорија начела потребује незаписано учење (Krämer, 1997: 188–189).

Највећа онтолошка и трансцендентална заслуга Платонове теорије начела је у тематизовању филозофског и хенолошког принципа – Једно по себи, а то је било посебно инспиративно за нововековни идеализам. Поред тога, отвара се могућност да се теорија начела тумачи аналитички, феноменолошки, структуралистички итд. Кремер сматра да је шлајермахеризму недостаје историјско-филолошка компетенција која се огледа у критици аутентичности *VII Писма* или хронолошког датирања незаписаног учења. Идеју шлајермахеризма о књижевном Платону Кремер види као „самоустоличење филозофског херменеутизма које аутономију херменеутичког захвата види угроженом чим између оригиналних књижевних текстова и самог Платона стоји посредна предаја“ (Krämer, 1997: 289). Одрицати високи степен филозофске рефлексije посредној предаји позивајући се на критеријум дијалогичности филозофије – грешка је шлајермахеризма. Ипак, најапсурднију консеквенцу шлајермахеризма Кремер види у томе да се наводно мора претпоставити да не само да је

Платон са својом теоријом начела заостао иза дијалога, већ и да се темељно преварио у властитој самопроцени. Из овога Кремер изводи поразан закључак: потцењивање Платонове теорије начела не почива на аргументима, него на недовољном познавању и филозофској инкомпетенцији и негацији филозофске традиције платонизма, чија меродавност допире до данас (Krämer, 1997: 292).

Кремеровим вишедеценијским истраживањима Платоновог незаписаног учења отворене су перспективе за плодотворну рецепцију теорије начела у савременим филозофским правцима: неохегелијанизму, трансцендентализму, феноменологији, аналитичкој филозофији итд. Професор Ханс Кремер заслужује све врсте похвала и признања за истраживаче Платонове филозофије.

Литература

- Деретић, И. (2010). *Из Платонове филозофије*. Београд: ПЛАТО.
[Deretić, I. (2010). *Iz Platonove filozofije*. Beograd: PLATO]
- Платон. (2003). *Писма*. Београд: Рад.
[Platon. (2003). *Pisma*. Beograd: Rad]
- Радовановић, Б. (2020). Принцип херменеутичког круга и идеја о историјском контексту. У В. Лопичић, Б. Мишић Илић (ур.), *Језик, књижевност, контекст* (стр. 65–79). Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет.
[Radovanović, B. (2020). Princip hermeneutičkog kruga i ideja o istorijskom kontekstu. U V. Lopičić, B. Mišić Ilić (ur.), *Jezik, književnost, kontekst* (str. 65–79). Niš: Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet]
- Шлајермахер, Ф. (2003). *О различитим методима превођења*. Београд: Рад.
[Šlajermaher, F. (2003). *O različitim metodima prevođenja*. Beograd: Rad]
- Aristotel. (2007). *Metafizika*. Beograd: Paideia.
- Krämer, H. (1997). *Platonovo utemeljenje metafizike*. Zagreb: Demetra.
- Platon. (2013). *Država*. Beograd: Dereta.
- Platon. (1970). *Ijon-Gozba-Fedar*. Beograd: Kultura.
- Platon. (1959). *Parmenid*. Beograd: Kultura.
- Schleiermacher, F. D. E. (2002). *Hermeneutika i Kritika s primjenom na Novi Zavjet I i II*. Zagreb: Demetra.
- Šeling, F. V. J. (2022). *Sistem transcendentalnog idealizma*. Beograd: Albatros plus.

Goran Ž. Ružić

Summary

KRÄMER'S CRITICISM OF SCHLEIERMACHER'S HERMENEUTICS

Krämer's reconstruction of Plato's theory known as *unwritten doctrines* (*agrapha dogmata*) is at the same time the criticism of Schleiermacher's hermeneutical axiom *sola scriptura* (explanation is in the Scripture). Schleiermacher used this hermeneutical procedure not only to interpret the Holy Scriptures of the Old and New Testaments, but also to interpret all Plato's dialogues, which he had translated into German. He used the final paragraphs of Plato's dialogue *Phaedrus* and parts of *The Seventh Letter* not only to differentiate between written and unwritten dialogues, but also to affirm his premise on the artistic character of Plato's dialogue form (the art of philosophy). He gives priority to written discourse over unwritten theory, which was severely criticized by Krämer. This criticism is known as *Schleiermacherism*.

Key words:

hermeneutics, Plato, unwritten doctrines